

2. Dytyna: Prohrama vykhovannia i navchannia ditei vid dvokh do semy rokiv [Child: A program for the education and children's training between two and seven years] (2012). Nauk. ker. proektu: O.V. Ohneviuk, K.I. Volynets; nauk. ker. prohramoiu: O.V. Proskura, L.P. Kochyna, V. U. Kuzmenko et al. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
3. Kononko, O. L. (1998). *Sotsialno-emotsiyni rozvytok osobystosti (v doshkilnomu dytynstvi)* [Socio-emotional development of personality (in preschool childhood)]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
4. Lohvytska, L. V. (2014). *Skarbnytsia morali: prohrama z moralnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku* [The Treasury of Morality: A program for the moral education of preschool children]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
5. Aksionova, O.P., Anischuk, A.M., Artemova, L.V. et al. (2014). *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku "Ya u sviti" (nova redaktsiia)* [Pre-school Child Development Program "I am in the World" (new version)]. Kyiv: TOV "MTsFER-Ukraine" [in Ukrainian].
6. Bilan, O.I., Vozna, L.M., Maksymenko, O.L. et al. (2012). *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku "Ukrainske doshkillia"* [Pre-school Child Development Program "Ukrainian Pre-school"]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
7. Zhebrovskyi, B.M. (2012). *Prohrama rozvytku ditei starshoho doshkilnoho viku "Vpevnenyi start"* [Confident Start Senior Child Preschool Development Program]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].

УДК 377.134:004

Олена Березюк

кандидат педагогічних наук, професор

ORCID ID: 0000-0002-6033-6935

член-кореспондент Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки "Полісся"

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

berezyuk.elen@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На основі експериментальних досліджень у статті здійснено аналіз педагогічних умов етнокультурологічної підготовки майбутніх педагогів в умовах освітнього середовища закладів вищої освіти, а саме: соціально-позитивної мотивації освітнього процесу, оптимального поєднання групових та індивідуальних форм підготовки студентів у процесі навчання, інтегративного підходу до викладання педагогічних дисциплін майбутнім вчителям з метою формування етнокультурологічної компетентності.

Автором визначено, що процес етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів може успішно здійснюватись при забезпеченні та взаємодії як соціально-професійних, організаційно-педагогічних, так і етнокультурно-орієнтованих умов. Саме від викладача залежить етнокультурологічна активність студентів, оскільки саме він моделює методи та форми навчання, традиції, звичаї, форми та методи народного виховання в освітньому процесі, визначає їхній етнокультурологічний характер.

Ключові слова: педагогічні умови, етнокультурологічна підготовка, освітній процес, підготовка майбутніх вчителів, професійна діяльність, етнокультурологічна компетентність.

Елена Березюк. Педагогические условия этнокультурологической подготовки будущих педагогов в условиях образовательной среды высших учебных заведений

На основе экспериментальных исследований в статье осуществлен анализ педагогических условий этнокультурологической подготовки будущих педагогов в условиях образовательной среды учреждений высшего образования, а именно: социально-положительной мотивации образовательного процесса, оптимального сочетания групповых и индивидуальных форм подготовки студентов в процессе

обучения, интегративного подхода к преподаванию педагогических дисциплин будущим учителям с целью формирования этнокультурологической компетентности.

Автором определено, что процесс этнокультурологической подготовки будущих учителей может успешно осуществляться при обеспечении и взаимодействии как социально-профессиональных, организационно-педагогических, так и этнокультурно-ориентированных условий. Именно от преподавателя зависит этнокультурологическая активность студентов, так как именно он моделирует методы и формы обучения, традиции, обычаи, формы и методы народного воспитания в образовательном процессе, определяет их этнокультурологический характер.

Ключевые слова: педагогические условия, этнокультурологическая подготовка, образовательный процесс, подготовка будущих учителей, профессиональная деятельность, этнокультурологическая компетентность.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Серед визначальних тенденцій розвитку професійної педагогічної освіти, зумовлених реаліями та тенденціями суспільного сьогодення, зростає необхідність урахування істотного посилення ролі людського чинника в забезпеченні ефективності освітнього процесу. Адже все більш чітко відбувається формування нової філософії педагогічної освіти, відчутні процеси реальної гуманізації та гуманітаризації її цілей, змісту та спрямованості.

Підготувати майбутніх вчителів нової генерації до умов пошуку свого професійного місця в суспільстві означає забезпечити не лише усвідомлення кожним із них своєї національної приналежності, самоідентифікації як представників великої нації, народу з багатовіковою історією та славним минулим, а й розвивати й формувати ці якості в інших, виховувати патріотично налаштовані особистості, активних учасників національно-демократичного відродження.

Етнокультурологічна підготовка має на меті таку організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти, яка б забезпечувала формування в студентській молоді рис українського національного характеру, прагнення досягти професійного виховного ідеалу, поваги до народних традицій, звичаїв, умов комфортного спілкування в суспільстві, володіння загальнолюдськими цінностями, становлення провідних соціальних якостей тощо.

Аналіз наукових джерел свідчить, що соціально-педагогічний вимір етнокультурологічної готовності особистості представлений насамперед взаємозв'язком педагогічного процесу з суспільними ідеалами освіченості, що забезпечує становлення етнокультурологічних якостей, знань, умінь, навичок особистості, її життєвої соціокультурної компетентності загалом.

Складною залишається проблема збереження та розвитку етнокультурологічних пріоритетів, формування їх в особистості в межах системи освіти, що створює передумови для модернізації педагогічного процесу в цілому.

Про актуальність цієї проблеми свідчать повчання давньоруських князів, досвід навчання та виховання в монастирях, братських школах, Києво-Могилянській академії тощо. Основою освіченості вважається ввічливість, чемність, добропристойність, дотепність, виявлення поваги до старших, висока мудрість, гостинність, доброта, щирість (Г. Ващенко, О. Духнович, С. Русова, Г. Сковорода, В. Ушинський та інші).

Складовою формування особистості, як свідчать етнопедагогічні дослідження, є її духовне становлення (Ф. Буслаєв, І. Огієнко, І. Срезневський, В. Сухомлинський, П. Юркевич), виховання любові й поваги до рідного слова, землі, народу, його одвічних цінностей та ідеалів, усвідомлення необхідності та внутрішньої потреби в спілкуванні й пізнанні світу засобами національної культури.

Оскільки етнопедагогіка зумовлює етнокультурне спрямування освітнього процесу, то майбутні педагоги повинні виступати інноваторами, менеджерами-організаторами освітнього процесу, дослідниками досягнень минулого та ретрансляторами духовних надбань та цінностей в сьогодення.

Проблему культурологічної підготовки у контексті етнічного аспекту розглянуто В. Болгаріною, О. Волошиною, І. Зязюном, Т. Івановою, В. Євтуком, Н. Лисенко, І. Руденко, Г. Філіпчуком та іншими.

Сучасні тенденції етнокультурологічної підготовки майбутнього вчителя досліджено О. Джуринським, М. Лещенко, З. Нагачевською, О. Ткаченко, Н. Якою та іншими. Проте наукові роботи останніх років свідчать, що існують проблеми щодо організації освітнього процесу в закладах вищої педагогічної освіти в дусі діалогу культури та етносу та недостатньою розробкою теоретико-методичного її аспекту.

Тому метою нашої статті є дослідження та обґрунтування педагогічних умов етнокультурологічної підготовки майбутніх педагогів в умовах освітнього середовища закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Етнокультурологічна підготовка студентів, майбутніх вчителів в умовах освітнього середовища закладів вищої освіти є досить складним завданням, тому на успішність його виконання впливають певні чинники. Можливість ефективного формування готовності до етнокультурологічної взаємодії в майбутніх вчителів з'явиться лише за певних педагогічних умов, які визначають характер взаємодії компонентів освітнього процесу.

Під умовою ми розуміємо відповідні особливості освітнього процесу в закладах вищої педагогічної освіти, за сприяння яких він здійснюватиметься та досягатимуться певні педагогічні цілі.

Педагогічні умови найчастіше пояснюють як обставини процесу навчання, результат цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей [1, с. 124].

У нашому дослідженні педагогічні умови етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів – це особливості освітньої діяльності, які сприяють досягненню майбутніми педагогами етнокультурологічної готовності до взаємодії [4].

Для ефективної етнокультурологічної підготовки майбутніх фахівців, на нашу думку, необхідні наступні педагогічні умови:

1) соціально-професійні: соціально-позитивна мотивація процесу етнокультурологічної підготовки у процесі навчання в закладах вищої педагогічної освіти; цілі етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів в освітньому процесі; усвідомлення значущості етнокультурологічної підготовки для професійної діяльності педагогів;

2) організаційно-педагогічні: взаємозв'язок теоретичної етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів з практикою; інтегративний підхід до викладання педагогічних дисциплін майбутнім вчителям з метою формування етнокультурологічної компетентності; оптимальне поєднання групових та індивідуальних форм підготовки студентів у процесі навчання; рівень етнокультурологічної компетентності викладача;

3) етнокультурно-орієнтовані: етнокультурологічний зміст навчального матеріалу; діалогічний характер у процесі підготовки майбутніх вчителів до етнокультурної взаємодії; наявність сприятливої комунікативної атмосфери на занятті; творчий рівень активності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки [3].

Потрібно відзначити, що процес етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів, на нашу думку, буде здійснюватись успішно при забезпеченні та взаємодії як соціально-професійних, організаційно-педагогічних, так і етнокультурно-орієнтованих умов.

Для визначення впливу вищенаведених умов етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів нами було проведено опитування викладачів предметів психолого-педагогічних дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, Житомирського державного університету імені І. Франка, Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника [2].

Респондентам було запропоновано виділити основні умови, які, на їхню думку, є найбільш значущими в процесі етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів.

За результатами опитування можна зробити висновок, що суттєвий вплив на етнокультурологічну підготовку майбутніх вчителів в межах майбутньої професійної діяльності мають соціально-позитивна мотивація освітнього процесу, оптимальне поєднання групових та індивідуальних форм підготовки студентів у процесі навчання, інтегративний підхід до викладання психолого-педагогічних дисциплін майбутнім педагогам з метою формування в них етнокультурологічної готовності, діалогічний характер вивчення психолого-педагогічних дисциплін у процесі етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів, творчий рівень етнокультурологічної готовності студентів-педагогів у процесі професійної підготовки [2].

Розглянемо детальніше кожну з наведених вище педагогічних умов.

Найважливішою, на нашу думку, педагогічною умовою є формування соціально-позитивної мотивації до процесу етнокультурологічної підготовки у процесі вивчення психолого-педагогічних та інших гуманітарних дисциплін.

Мотив виступає своєрідним “пусковим механізмом” [1, с. 32], індивідуальною потребою в будь-якій діяльності. Він є спонукальним елементом, основою її виникнення. Діяльність, у свою чергу, повністю залежить від мотивів і ступеню їх усвідомлення, так само, як і від рефлексивного ставлення особистості до неї [4]. Це стосується етнокультурологічної діяльності. Коли є внутрішня мотивація, зовнішні вимоги поступово стають внутрішніми, а тому культурологічні, етнографічні, етнопедагогічні завдання сприяють утворенню міцних етнокультурологічних навичок.

Таким чином, навчальний процес у закладах вищої освіти повинен бути організований на такому рівні, щоб студенти усвідомлювали його важливість та особистісну значущість здобутих знань. Майбутні

вчителі лише тоді оволодіють достатнім рівнем сформованості етнокультурологічної компетентності, коли усвідомлять її значущість для їх майбутньої професійної діяльності. Це веде до необхідності збагачувати зміст навчання професійно-орієнтованим народознавчим, етнопедагогічним матеріалом, формувати пізнавальний інтерес, сприяти адекватній самооцінці студентами своїх можливостей, прагненню до самовдосконалення, формувати відповідальне ставлення до професійної діяльності тощо.

Це веде до формулювання етнопедагогічних цілей і завдань, до аналізу предметів культурології, етнопедагогіки, володіння навичками, прийомами, тактиками, стратегіями етнокультурологічної підготовки тощо.

Розкриття професійної значущості навчальної інформації, її зв'язок з реальним життям стимулюють не лише розвиток навчальної та професійної мотивації студентів, а й інтерес до етнокультурології, у межах якої й відбувається професійна міжкультурна взаємодія [6].

Другою умовою є вмiле поєднання групових та індивідуальних форм навчання з урахуванням особливостей кожного предмету. Тоді самим студентам у навчальній діяльності краще вдається відтворити умови такої народознавчої, етнографічної, етнопедагогічної діяльності, спрогнозувати її перебіг, підібрати альтернативні культурологічні стратегії та тактики, уникнути непередбачених міжкультурних конфліктних ситуацій і віднайти оптимальні рішення, які задовольнятимуть усіх учасників полікультурної діяльності.

Ефективна етнокультурологічна підготовка, крім особистісно орієнтованих технологій навчальної діяльності (Н. Лисенко, В. Струманський, Н. Якса та ін.), можлива за умови використання мікрОВикладання, моделювання різноманітних ситуацій, застосування аналізу практичної діяльності, імітаційних сюжетно-рольових, ділових ігор, соціальних, психологічних і педагогічних тренінгів на культурологічну або етнопедагогічну тематику.

Моделювання професійних ситуацій етнокультурологічного спрямування під час навчання у вищих педагогічних освітніх закладах є досить перспективним шляхом підготовки сучасного вчителя.

Сюжетно-рольові та ділові ігри вдосконалюють полікультурні, етнопедагогічні вміння студентів, сприяють активному використанню професійних знань через відтворення ситуацій, наближених до реальних умов. Участь у таких іграх вимагає від студентів детального аналізу ситуації, визначення проблеми, підбору методів та шляхів її розв'язання, застосування набутих професійних знань і етнопедагогічних умінь для виконання відповідних дій, щоб досягнути бажаного результату [7].

Третьою умовою етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів є інтегративний підхід до викладання психолого-педагогічних дисциплін.

Однією з характерних рис сучасної професійної освіти є гуманізація та гуманітаризація, формування загальнолюдських, моральних і національних цінностей в майбутніх вчителів. Ми погоджуємося з твердженням Н. Якси, що засобом етнокультурологічної підготовки студентів може виступати будь-яка навчальна дисципліна, але особливо ефективним у цьому плані є психолого-педагогічний блок дисциплін [8, с. 155].

Психолого-педагогічні предмети дають змогу студентам зрозуміти загальні закономірності функціонування етнокультури, значення етнопедагогіки в суспільному розвитку індивіда, а також допомагають засвоїти найвидатніші досягнення світового мистецтва, специфіку та неповторність як української, так й іншої культури.

Успіх етнокультурологічної підготовки залежить не лише від знання культури співрозмовника, але й від системи етнопедагогічних традицій, символів, знаків, їх застосування, правил народного спілкування, народознавчих стратегій, від рівня володіння рідною мовою: це і педагогіка народного календаря, і усна народна творчість, і народна дидактика, і етновиховання, і етнопсихологія [6].

У процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін педагог орієнтується на інтегративний підхід як засіб формування узагальненої системи знань, умінь і навичок етнокультурологічної підготовки педагогів. Фрагментарність при етнокультурологічній підготовці ускладнює комплексне розуміння студентами цього процесу, запобігає використанню ними вже набутих знань й умінь за межами того чи іншого предмета.

Четвертою педагогічною умовою нашого дослідження виступає діалогічний характер вивчення психолого-педагогічних дисциплін у процесі етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів.

Соціокультурну основу концепції діалогу започатковано в працях М. Бахтіна, В. Біблера, В. Кан-Калика та ін. Учені довели, що тільки у взаємодії з іншими людьми індивід набуває якісних характеристик, стає особистістю, коли він відображається в інших, протиставляє себе іншому. Лише в діалозі можливе самовизначення індивіда як особистості в етнокультурологічному контексті [6].

Етнокультурологічна підготовка є діалогічною за своїм характером, оскільки вона передбачає унікальність етнопедагогіки, народознавства, етнографії, етнопсихології, культурології та ін.

Забезпеченню діалогічного характеру навчання сприяє застосування групової роботи, різноманітних дискусій, бесід (як парних, так і колективних), диспутів, “круглих столів”, проектних завдань, проблемних ситуацій, “мозкових атак” тощо [5]. Таким чином, створюватимуться умови не лише для розвитку мислення, мовлення, встановлення контакту з іншими людьми, розкриття особистості студента, але й відбуватиметься своєрідний діалог з культурою через суспільство.

Творчий рівень етнокультурологічної активності майбутніх вчителів у процесі професійної підготовки є п'ятою умовою успішної етнокультурологічної підготовки студентів.

Проте не йдеться про змушування майбутніх вчителів до творчої активності, а про створення відповідних умов для її прояву, що і є одним із завдань педагога в процесі професійної підготовки студентів [7]. Цьому сприяє створення доброзичливої атмосфери на заняттях, використання різних форм і методів організації освітньої діяльності, створення педагогічних ситуацій народознавчої та етнопедагогічної спрямованості, стимулювання до етнокультурологічної діяльності, аналіз студентами результатів власної етнокультурологічної діяльності, заохочення майбутніх вчителів знаходити й використовувати власні способи полікультурної та етнокультурної взаємодії, обирати найбільш раціональні з них тощо.

Крім розвивальних, проблемних, дослідницьких, пошукових форм і методів навчання, які спонукають до активності, творчого мислення, пошуку нових знань і способів дій, велике значення має створення відповідної атмосфери на занятті та визначальна роль викладача [5].

Від викладача залежить етнокультурологічна активність студентів, тому що саме він моделює методи та форми навчання, спонукає до активного використання народних знань, етнографії, фольклору, традицій, звичаїв, форм та методів народного виховання в освітньому процесі, визначає рівень їхнього етнокультурологічного характеру. Саме стиль педагогічного спілкування викладачів та студентів визначає навчальну успішність студентів, їх активність, готовність до взаємодії, контакту, а тому впливає на формування етнокультурологічних умінь майбутнього вчителя. Доброзичливе ставлення до студентів, повага, емоційність, психологічний контакт, справедливість, співпраця, звертання до надбань усної народної творчості, народознавства, історії рідного краю, етнодидактики, етнопедагогіки тощо, саме наявність чи відсутність цих чинників у роботі зі студентами може сприяти або перешкоджати формуванню сприятливого психологічного мікроклімату на заняттях і, як результат, прискорювати або гальмувати розвиток етнокультурологічних знань та умінь студентів [9].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, етнокультурологічна підготовка майбутніх вчителів виступає однією із складових елементів професійної підготовки. Вона проходитиме ефективно лише при забезпеченні наступних педагогічних умов: соціально-позитивної мотивації процесу етнокультурологічної підготовки вчителів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, оптимального поєднання групових та індивідуальних форм етнокультурологічної підготовки студентів у процесі навчання, інтегративного підходу до викладання психолого-педагогічних дисциплін майбутнім педагогам з метою формування в них етнокультурологічної готовності та компетентності, діалогічного характеру вивчення психолого-педагогічних дисциплін у процесі етнокультурологічної підготовки майбутніх вчителів, творчого рівня полікультурної активності студентів у процесі професійної етнокультурологічної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексюк А. М., Грищенко М. М., Киричук О. В., Сергієнко Д. П. та ін. Педагогіка : Навч. посібник / [Авторський колектив: Алексюк А. М., Грищенко М. М., Киричук О. В., Сергієнко Д. П. та ін.]. Київ : Вища школа, 1985. 294 с.
2. Березюк О. С. Зміст та структуру моделі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів у регіональному контексті. *Проблеми освіти* : наук. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. Житомир : Євенок О. О. 2017. Вип. 87. С. 27–33.
3. Березюк О. С. З досвіду екологічної освіти та виховання студентів при вивченні курсу педагогічних дисциплін. *Екологічне виховання учнів засобами мови та літератури*: Науково-методичний посібник. Житомир. 1998. С. 7-17.
4. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації : Навч. посібн. Дніпропетр. Нац. ун-т. 2002. 90 с.
5. Жосан О. Е. Педагогічний експеримент: навчально-методичний посібник. Кіровоград: Видавництво КОІППО ім. Василя Сухомлинського, 2008. 72 с. URL: <http://library.kr.ua/elib/zhosan/pedekspnmp.pdf> [online]. Режим доступу: (дата звернення: 9.09.2019 р.).
6. Кононенко В. Українська етнопедагогіка: Навчально-методичний посібник / За ред. акад. В. Кононенка. Івано-Франківськ, 2005. 508 с.

7. Пехота О.Г., Кіхтенко А.З., Любарська О.М. та ін. Освітні технології: навчально-методичний посібник / За заг.ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
8. Якса Н.В. Теоретико-методологічні засади діалогу культур як підґрунтя сучасного освітнього процесу. *Проблеми педагогічної освіти в полікультурному просторі України*: матер. Всеукр. наук. конф. з міжнарод. участю 22-23 травня 2007 р., Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка. 2007. С. 153–158.
9. Lasswell, Harold D. *Power and Personality* / Harold D. Lasswell. With a new introduction by Peter deLeon. Psychological aspects, 2009. 263 p.

Bereziuk Olena. Pedagogical conditions of ethno-cultural training of future teachers in the academic environment of higher education institutions

Ethnocultural training aims at organizing the educational process in institutions of higher education that would ensure the formation of features of Ukrainian national character in student youth, the desire to achieve a professional educational ideal, respect for folk traditions, customs, conditions of proper communication in society, understanding of values, essential social qualities, etc.

The research paper shows the analysis on the basis of experimental data of pedagogical conditions of ethnocultural training of future teachers in the educational environment of higher education institutions. According to the studies, such major pedagogical conditions were determined as the social-positive motivation of the educational process, the optimal combination of group and individual forms of preparation of students in the process of teaching, integrative teaching with the aim of forming ethnocultural competence.

Also, the represented paper explains that ethnocultural training is always a dialogue and it combines the uniqueness of ethno-pedagogy, ethnology, ethnography, ethno-psychology, cultural studies, etc.

In addition to developmental, problematic, research, search forms and teaching methods that encourage activity, creative and critical thinking, the search for new knowledge and ways of action, the creation of an appropriate atmosphere in the classroom and the decisive role of the teacher is of great importance.

Key words: ethno-pedagogy, higher education institution, pedagogical conditions, educational environment, ethnocultural competence, professional training.

REFERENCES

1. Aleksyuk, A., Hryshchenko, M., Kyrychuk, O., Serhiienko, D. et al. (1985). *Pedahohika [Pedagogy]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
2. Bereziuk, O. (2017). Zmist ta strukturu modeli formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv u rehionalnomu konteksti [The content and structure of the model of formation of prospective teachers' multicultural competence in the regional context]. *Problemy osvity – Education Problems*, 87, 27–33. Zhytomyr: Yevenok O. O. [in Ukrainian].
3. Bereziuk, O. (1998). Z dosvidu ekolohichnoi osvity ta vykhovannia studentiv pry vyvchenni kursu pedahohichnykh dystsyplin. *Ekolohichne vykhovannia uchniv zasobamy movy ta literatury – Ecological Education of Students by Means of Language and Literature*, 7–17. Zhytomyr [in Ukrainian].
4. Volkova, N. (2006). *Pedahohichni komunikatsii [Pedagogical Communication]*. Dnipropetr. Nats. un-t. [in Ukrainian].
5. Zhosan, O. (2008). *Pedahohichni eksperyment [Pedagogical Experiment]*. Kirovohrad: Vydavnytstvo KOIPPO im. Vasylia Sukhomlynskoho. Retrieved from <http://library.kr.ua/elib/zhosan/pedekspnmp.pdf> [online]. (Last accessed: 9.09.2019) [in Ukrainian].
6. Kononenko, V. (Ed.). (2005). *Ukrainska etnopedahohika [Ukrainian Ethnopedagogy]*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
7. Piekhot, O., Kikhtenko, A., Liubarska, O. et al. (2001). *Osvitni tekhnolohii [Educational Technologies]*. O.M. Piekhot (Ed.). Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].
8. Yaksa, N. (2007). Teoretyko-metodolohichni zasady dialohu kultur yak pidgruntia suchasnoho osvitnoho protsesu [Theoretical and methodological foundations of the dialogue of cultures as the basis of the modern educational process]. *Problemy pedahohichnoi osvity v polikulturnomu prostori Ukrainy – Problems of Pedagogical Education in the Multicultural Space of Ukraine*: Proceedings of the Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 153–158). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
9. Lasswell, Harold, D. (2009). *Power and Personality*. With a new introduction by Peter deLeon. *Psychological aspects* (263 p.) [in English].